

УДК 316.334.2:343.811

DOI 10.32755/sjeducation.2025.02.126

В'ЯЗНИЦЯ У СВІТЛІ СОЦІОЛОГІЇ

Петровська Ю. М.,

кандидат історичних наук, доцент, проректор,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34)

ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Попружна А. В.,

кандидат історичних наук, доцент,

т. в. о. начальника кафедри

теорії та історії держави і права, міжнародного права
гуманітарного факультету (очного та заочного навчання),

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34)

ORCID: 0000-0002-5079-2865;

Покришень Д. А.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

декан гуманітарного факультету (очного та заочного навчання),

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34)

ORCID: 0000-0001-9572-413X

Стаття присвячена висвітленню теми в'язниці як соціальної організації, продукту соціального інституту покарання. Метою є спроба з'ясувати, як змінювались погляди на в'язницю протягом ХХ–ХХІ ст., яким є бачення її як соціальної організації в закордонній та вітчизняній соціології, якими категоріями послуговується пенітенціарна соціологія, які проблеми й виклики нині вона має.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що в'язниця завжди була і є зрізом самого суспільства, його макромоделлю. Соціологія є наукою, яка вивчає сукупність соціальних спільнот та соціальних інститутів, що утворюються в процесі функціонування суспільства. Серед комплексу соціальних спільнот окреме місце посідають девіантні, а серед соціальних інститутів, що регулюють функціонування девіантних спільнот, важливе місце належить в'язниці.

Висновки. *В'язниця є соціальною організацією, покликаною вберегти суспільство від небезпечних девіантів, виправити, ресоціалізувати їх та повернути на шлях особистості, що несе суспільну користь. Поряд з цим значна кількість соціологів розглянули її як тоталітарну структуру, у якій панують «власний порядок», соціальна організація, розподіл на статуси й ролі, субкультура, де відбувається «десоціалізація» особи. Вивчення та*

використання досвіду пенітенціарної соціології буде корисним для подолання сучасних викликів в'язниці.

Ключові слова: соціологія, пенітенціарна соціологія, соціальний контроль, соціологія девіантної поведінки, в'язниця, покарання.

PRISON IN THE LIGHT OF SOCIOLOGY

Petrovska Yu.,

PhD in Historical Sciences, Associate Professor,

Vice-Rector,

Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Goncha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine)

ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Popruzhna A.,

PhD in Historical Sciences, Associate Professor,

Acting Head of the Department of Theory and History

of State and Law, International Law of the

Humanities Faculty (full-time and part-time),

Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Goncha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-5079-2865;

Pokryshen D.,

PhD, Associate Professor,

Dean of the Humanities Faculty (full-time and part-time),

Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Goncha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine)

ORCID: 0000-0001-9572-413X

The article is devoted to highlighting the prison as a social organization, a product of the social institution of punishment. The goal is to try to find out how views on the prison changed during the 20th and 21st centuries, what is its vision as a social organization in foreign and domestic sociology, what categories penitentiary sociology uses, what problems and challenges it has today.

The relevance of the study is due to the fact that the prison has always been and is a section of society itself, its macro model. Sociology is a science that studies the totality of social communities and social institutions that are formed in the process of society's functioning. Among the complex of social communities, deviant ones occupy a separate place, and among the social institutions that regulate the functioning of deviant communities, the prison occupies an important place.

Conclusions. *Prison is a social organization designed to protect society from dangerous deviants, to correct, resocialize them and return the individual to the path of social benefit. Along with this, a significant number of sociologists have considered it as a totalitarian organization in which its own order; social organization, division into statuses and roles, and subculture prevail, where the "desocialization" of the individual*

occurs. The study and use of the experience of penitentiary sociology will be useful for overcoming modern challenges of the prison.

Key words: *sociology, penitentiary sociology, social control, sociology of deviant behavior, prison, punishment.*

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціологія – наука про становлення, розвиток та функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів, про механізми і принципи їх взаємодій [1, с. 6]. Соціологія охоплює низку соціологічних теорій, які вивчають особливі стани і форми буття соціальних спільнот: соціальну структуру, культуру, соціальні інститути і організації, особистості, а також процеси соціалізації індивідів у соціальних спільнотах. Соціологія є наукою, яка вивчає сукупність соціальних спільнот та соціальних інститутів, що утворюються в процесі функціонування суспільства. Серед комплексу соціальних спільнот окреме місце посідають девіантні, а серед соціальних інститутів, що регулюють функціонування девіантних спільнот, важливе місце посідає в'язниця.

Саме одним із об'єктів соціології девіантної поведінки виступають такі суб'єкти девіантної поведінки, як злочинці, ув'язнені та безпосередньо сама в'язниця. У полі зору пенітенціарної соціології перебувають практики кримінального покарання, зокрема його підстави, мета, засоби, результати каральної діяльності держави, відповідність між складом злочину і мірою покарання [2, с. 196].

Метою статті є спроба з'ясувати, коли в'язниця як соціальний інститут стає об'єктом закордонної та вітчизняної соціології, якими категоріями послуговується пенітенціарна соціологія, які проблеми і виклики сьогодення має.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що в'язниця завжди була і є індикатором самого суспільства, його макромоделлю, де однією з найважливіших категорій вважалася свобода, уявлення про яку суттєво змінилися у ХХІ ст. Тому неможливо не погодитися з думкою Дмитра Ягунова, що сьогодні вже не в'язниця є моделлю суспільства, а суспільство – модель в'язниці [3]. Тому вивчення в'язниці відкриває можливість кращого розуміння сучасного суспільства.

Нагадаємо, що біля витоків соціології девіантної поведінки стояв французький соціолог Е. Дюркгейм, який вважав злочини і злочинців природною складовою будь-якого суспільства. Надалі девіантна поведінка опинилася в полі зору соціологів Р. Мертон та А. Коена.

Пенітенціарна соціологія – одна з галузей або теорій середнього рівня. Сформувалась на зрізі соціології права, злочинності, девіації, направлена на вивчення соціальних зв'язків, структури та їхньої ефективності у процесі виконання покарання й адаптації після звільнення.

Не варто забувати, що українські соціологічні студії в першій чверті XX ст. були перервані радянською добою. Тому ми, на жаль, тільки сьогодні повертаємо імена, зокрема, академіка О. Малиновського та його здобутки, щодо застосування соціологічних методів у галузі виправно-трудового права. За переконанням дослідниці Ірини Музики, саме він «був одним з піонерів серед вітчизняних науковців щодо розроблення методології, методик та організації емпіричних соціологічних досліджень серед правопорушників та осіб, що відбувають покарання. Зокрема, запропонував конкретні методики спостереження, документування, збору та обробки первинної індивідуальної інформації» [4, с.115].

Найкомплексніше в сучасній Україні генезу історичних уявлень про в'язницю надав Дмитро Ягунов [3]. У своїх дослідженнях презентує результати соціологічної статистики про в'язницю та спирається на них. Зокрема, завдяки Д. Ягунову дізнаємося, що перше ґрунтовне дослідження в'язниці як спільноти здійснив американський соціолог Д. Клеммер, опублікувавши у 1940 р. свою працю "The Prison Community", яка стала «портретом в'язничної спільноти, проаналізованої в динаміці» і принесла автору неформальне звання «батька соціології в'язниці».

Незабаром інший американський соціолог І. Гоффман представив концепцію тотальних інституцій, у якій він розглянув пенітенціарні установи поміж закладів та установ (концентраційні табори, політичні в'язниці, закриті психіатричні заклади, кадетські школи, військові академії, армійські

підрозділи, монастирі та інші закриті релігійні установи тощо), узагальнивши спільні та відмінні риси. Він визначив в'язницю як тотальну інституцію, де велика спільнота з певним статусом, відокремлена від зовнішнього світу на значний період часу, спільно веде замкнений та формально керований спосіб життя [5].

У 1951 р. американський соціолог Т. Парсонс у дослідженні «Соціальна система» зробив наголос на використанні поняття соціального контролю для пояснення девіантної поведінки. На думку Парсонса, механізм соціального контролю – це мотиваційний процес в одного або кількох індивідуальних суб'єктів, спрямований на протидію відхиленню від виконання рольових очікувань. Натомість американський соціолог С. Коен визначив соціальний контроль як організований спосіб для впливу і реагування на девіантів [5, с. 16].

Продовження цих ідей знайшло відображення у працях відомого французького дослідника в'язниці М. Фуко. У своїй праці «Наглядати й карати: народження в'язниці» він досліджує концепцію ідеального дисциплінування, в основі якої, крім розподілу простору й часу, є тотальний нагляд.

Фуко наводить приклад проєкту досконалої скляної в'язниці, запропонований англійським філософом Дж. Бентамом, назвавши її «паноптикум». Досконала в'язниця – це циліндрична будівля з внутрішніми скляними перегородками. Наглядач перебуває в центрі й може стежити водночас за всіма в'язнями, сам залишаючись невидимим для них. Ідеї паноптикуму використовуються для організації найрізноманітніших дисциплінарних просторів, які є не лише в лікарнях і в'язницях, але й у школах, бібліотеках, інтернатах. Основне правило залишається незмінним – простір структурований у вигляді численних сегментів, відкритих для нагляду, причому особу наглядача приховано. Сучасні технології відеонагляду створюють додаткові можливості для паноптизації [6, с. 75].

Концепція дисциплінарного суспільства є цікавою для розгляду функціонування правоохоронної системи, оскільки основна функція її структур – встановлення соціального контролю за дотриманням закону, прав людини та порядку. І за-

лежно від форми державного устрою визначаються механізми та принципи організації діяльності, наприклад поліції. Зміст дисциплінарного суспільства в тому, що сучасне високоінституціалізоване суспільство контролює індивідів, а соціальні інститути є мережею примусових установ. Контролюючі системи і технологія управління надають підґрунтя для такого нагляду [1, с. 30].

Однією з важливих категорій пенітенціарної соціології є категорія покарання, яку дослідники О. Балинська, Л. Гуменюк визначили як «реактивну форму соціальної поведінки індивіда, групи, суспільства, держави у відповідь на порушення норм релігійного, етичного і правового характеру, що виражається у вигляді відповідних регулятивно-репресивних санкцій. В умовах, коли релігійних і етичних санкцій виявляється недостатньо, суспільство і держава звертаються до кримінально-правових засобів, щоб з їх допомогою відновити справедливість» [2, с. 197]. Поряд з цим саме засобами соціології в сучасній науці можливо виміряти ефективність функцій покарання. Зокрема, життя помилуваних убивць після відбування покарання вкладається в таку статистику: 52 % з них скоюють новий злочин протягом року після помилування, причому 11 % – нове вбивство. Водночас певна кількість звільнених повністю адаптуються до нормального життя [2, с. 199].

Вивчивши проблеми пенітенціарної соціології в другій половині XX ст., дослідники дійшли висновку, що найбільш поширена форма покарання за кримінальні злочини – тюремне ув'язнення – не виконує свого призначення щодо виправлення злочинців, а навпаки деморалізує і розбещує тих, хто відбуває покарання, стратегія посилення каральних дій не завершується виправленням засуджених, заходи з розвитку професійної пенітенціарної освіти, практика психолого-виховних і медичних заходів щодо засуджених не дають істотного зниження рецидивної злочинності, трудова діяльність ув'язнених в її сучасних формах не дає належного виховного та виправного ефекту.

Висновки фахівців про подальше посилення каральних заходів щодо тих, хто відбуває покарання, недоцільні, а застосу-

вання некаральних дій малоефективне, що породжує відчуття безвиході стосовно проблеми покарання.

Водночас великі зміни, що відбулися і продовжують відбуватися в суспільстві, підказують, що людство перебуває на порозі відкриття принципово нових шляхів вирішення проблеми покарання, пов'язаних з новими відкриттями у сфері вивчення людської природи [2, с. 200].

Категорія «в'язниця» у соціологічних дослідженнях ХХ ст. характеризується, наприклад, як державна установа, що здійснює виконання покарань, винесених судом щодо позбавлення засуджених свободи на визначений і передбачений законом термін.

Поняттю «кримінальна культура» протиставляють поняття «кримінальна субцивілізація», де панують зло і бездуховність, що становить комплекс специфічних норм і цінностей, які мають переважно асоціальну спрямованість. Її відрізняє різко негативне ставлення до офіційних владних структур, правових інститутів, системи охорони правопорядку [2, с. 206].

Основне завдання в'язниці як соціального інституту полягає не в обмеженні свободи індивіда, а в трансформації його поведінки. Як елементарний осередок дисциплінарного суспільства в'язниця пригнічує асоціальні схильності індивідів і моделює бажані. Будучи довершеним дисциплінарним апаратом, що нагадує одночасно казарму і завод, школу і госпіталь, в'язниця охоплює всі аспекти людського життя, контролюючи їх і підпорядковуючи певним стандартам [2, с. 203].

Важливою є думка Юлії Нузбан про те, що ситуація з правами людини у в'язницях є віддзеркаленням не лише стану правоохоронної системи в державі, а й лакмусовим папірцем рівня розвитку громадянського суспільства загалом. Не варто вважати, що утримання в українських в'язницях жодним чином не стосується пересічного громадянина. Така позиція є типовою, але помилковою. Адже, якщо система не тільки не виконує своє завдання щодо виправлення та ресоціалізації в'язнів, а навпаки – сприяє деградації особистості, то суспільство загалом тільки втрачає. Допоки розуміння цього не стане пріоритетним, існуватиме це замкнене коло» [7].

Незважаючи на низку сумних висновків, серед сучасних закордонних дослідників існує думка про потребу залучення методів соціології до вивчення соціальних зв'язків особи під час виконання покарання й адаптації після звільнення. Зокрема чеський дослідник Л. Дірга пропонує розширене розуміння поняття «пенітенціарна соціологія», яке вміщує як дослідження в межах пенітенціарної системи, так і поза нею, незалежно від того, є соціолог працівником в'язниці чи стороннім дослідником. Він стверджує про необхідність посад соціолога у в'язницях, а їх відсутність, на його думку, пояснюється незрозумілістю функціональних ролей, низьку пріоритетність соціологічних досліджень для пенітенціарної адміністрації та структурні обмеження – фінансові й кадрові. Попри формальне закріплення посад соціологів у внутрішніх документах, відсутність чіткої візії щодо їхнього практичного внеску призвела до зниження ролі цієї професійної групи [8].

Дослідження П. Ліми розглядає соціологію як надзвичайно важливий інструмент тюремної системи. Зазначається, що соціологія має потенціал не лише інформативного, а й трансформаційного впливу: вона дозволяє ув'язненим жінкам критично осмислювати власну соціальну позицію, умови життя та причини потрапляння до в'язниці. Через аналіз таких тем, як праця, відчуження, нерівність, дискримінація та гендерна стигматизація, соціологія їм допомагає зрозуміти соціальні механізми, що обумовили їхній життєвий шлях.

У дослідженні наголошується, що соціологія особливо важлива в тюремному середовищі, оскільки дає можливість побачити за зовнішньою формою покарання складну систему структурного насильства й соціальної ізоляції. У цьому контексті соціологія виступає не як засіб морального виховання чи перевиховання, а як критичний інструмент, що спонукає до рефлексії, усвідомлення прав і можливостей, а також сприяє емансипації особистості. Крім того, підкреслюється, що соціологія у тюрмі є засобом протистояння репресивному характеру інституції. Вона порушує звичні схеми підпорядкування, стимулює автономне мислення і формує альтернативне бачення світу. Така освітня діяльність може слугувати основою для

майбутньої реінтеграції в суспільство, зменшення рецидиву та розширення соціальних перспектив ув'язнених [9].

Дослідження Д. Антоядо розглядає соціологію як ключовий інструмент глибшого осмислення пенітенціарного досвіду, що дозволяє вийти за межі суто правового чи адміністративного бачення тюремної системи. Соціологія тут відіграє подвійну роль: з одного боку, вона сприяє рефлексії над власним досвідом ув'язнення, а з іншого – дозволяє осмислити ширші соціальні структури, які формують і підтримують репресивний характер пенітенціарної політики. Зазначається, що соціологічна уява допомагає усвідомити, як історичні, культурні, структурні й критичні чинники впливають на становище людини в ув'язненні.

Особливу увагу приділено тому, як соціологічна перспектива відкриває нові шляхи для розуміння соціальної інклюзії, дискримінації та стигматизації колишніх ув'язнених, зокрема у сфері працевлаштування, сексуальності й сімейних стосунків. Соціологія допомагає демістифікувати поширені уявлення про злочинця та в'язня як однорідні ідентичності, натомість показуючи багатовимірність і складність соціального буття навіть у межах пенітенціарного простору. Вона також дає змогу аналізувати, яким чином соціальні структури – як-от економічна нерівність або культурні норми – продукують і закріплюють маргіналізацію певних груп, зокрема ЛГБТ людей у тюрмах.

Таким чином, стверджується, що соціологія в пенітенціарній системі є не лише теоретичною наукою, а й практичним засобом, який дозволяє суб'єктам критично осмислювати свою соціальну позицію, чинити спротив домінантним наративам і в перспективі трансформувати систему ізсередини. Соціологічна уява виступає не як абстрактна теорія, а як спосіб думання, що надає голос тим, хто зазвичай його позбавлений, і відкриває можливості для більш справедливого, людяного підходу до ув'язнення [10].

Соціологічна перспектива розглядається як корисний інструмент для вивчення в'язниць, особливо для оцінки ступеня виконання пенітенціарною системою її функцій, як явних, так і прихованих. Підкреслюється, що соціологічний підхід дозволяє дослідникам спостерігати за життям у в'язниці, включно із

соціальними процесами, ресоціалізацією, ефективністю програм реабілітації та впливом ув'язнення на соціальне середовище за межами в'язниці. Крім того, наголошується на важливості вивчення механізмів опору, які ув'язнені розробляють у відповідь на систему покарань.

Також зазначається, що соціологічні дослідження в пенітенціарних установах вимагають ширшого спектра методів збору та аналізу даних, а саме: експериментальні та квазіекспериментальні дослідження для оцінки програм, якісні методи для вивчення життя у в'язниці, опитування, фокус-групи та аналіз документів для оцінки ефективності пенітенціарної системи, інтерв'ю для вивчення взаємозв'язків між внутрішнім та зовнішнім середовищем в'язниці [11].

Висновки. Отже, в'язниця є соціальною організацією, яка покликана вберегти суспільство від небезпечних девіантів, виправити, ресоціалізувати їх та повернути на шлях особистості, що несе суспільну користь. Поряд з цим значна кількість соціологів розглянули її як тоталітарну специфічно впорядковану організацію. Тому вивчення й використання досвіду пенітенціарної соціології буде корисним для подолання сучасних викликів в'язниці.

Список використаних джерел

1. Комих Н. Г. Соціологічні дослідження у сфері правоохоронної діяльності : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 112 с.
2. Балинська О. М., Гуменюк Л. Й. Основи соціології права (для працівників органів внутрішніх справ) : навчальний посібник / за заг. ред. М. М. Цимбалюка. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 412 с.
3. Ягунов Д. URL: <file:///C:/Users/kafedra/Downloads/9857-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-19636-1-10-20210423.pdf>.
4. Музика І. В. Концепція пенітенціарної системи академіка О. О. Малиновського: соціологічний аспект. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 4 (6). С. 108–116.
5. Ягунов Д. Пенітенціарна політика як складова соціального контролю : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 674 с.

6. Лозинський Р. Простір, влада і дисципліна у творах Мішеля Фуко. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17260/1/Lozunckuu.pdf>.

7. Нузбан Ю. Українська пенітенціарна система потребує ґрунтовних та всеохопних реформ. URL: <https://commons.com.ua/en/ukrayinska-penitentsiarna-sistema-po/>.

8. Dirga L. Sociologie za mřížemi? Penitenciární sociologie v České republice. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. 2021. № 57 (4). P. 411–432. doi: 10.13060/csr.2021.022.

9. Lima P. C. A relevância da sociologia para mulheres presas e as peculiaridades dos espaços escolares dentro do sistema prisional. *Revista Aurora*. 2024. № 17. URL: <https://doi.org/10.36311/1982-8004.2024.v17.e024017>.

10. Antojado D. The Sociological Imagination: Reflections of a Prisoner in Australia. *European Journal of Behavioral Sciences*. 2023. № 5 (4). P. 21–30. URL: <https://doi.org/10.33422/ejbs.v5i4.938>.

11. Viedma Rojas A., del Val Cid C., Callejo Gallego J. Investigar en cárceles. Apuntes para futuros científicos sociales. *EMPIRIA: Revista de Metodología de Ciencias Sociales*. 2019. № 42. P. 165–195. URL: <https://doi.org/10.5944/EMPIRIA.42.2019.23256>.

12. Соціологія: теорії середнього рівня : навчальний посібник / за наук. ред. Ю. Ф. Пачковського. Київ : Каравела, 2020. 356 с.

13. Ягунов Д. Концепція тотальних інституцій в сучасних стандартах в'язничного менеджменту. *European Political and Law Discourse*. 2023. Vol. 10. Iss. 3. P. 63–99.

14. Інтерв'ю з Лоїком Ваканом: «Розгортання карної держави націлюється на стигматизоване населення». URL: <https://commons.com.ua/uk/intervyu-z-loyikom-vakanom-rozgortann/>.

References

1. Komykh, N. G. (2022), Sociological research in the field of law enforcement : textbook. Dnipro : Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.

2. Balynska, O. M. and Gumenyuk, L. Y. (2013), Fundamentals of sociology of law (for employees of internal affairs bodies) : textbook / edited by M. M. Tsymbalyuk, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv.

3. Yagunov, D., available at: <file:///C:/Users/kafedra/Downloads/9857%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-19636-1-10-20210423.pdf>.

4. Music, I. V. (2018), "The concept of the penitentiary system of academician O. O. Malinovsky: sociological aspect", *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, № 4 (6), pp. 108–116.

5. Yagunov, D. (2020), *Penitentiary policy as a component of social control* : monograph, Phoenix, Odesa.

6. Lozinsky, R., Space, power and discipline in the works of Michel Foucault, available at: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17260/1/Lozunckuu.pdf>.

7. Nuzban, Y. (2010), The Ukrainian penitentiary system needs fundamental and comprehensive reforms, available at: <https://commons.com.ua/uk/ukrayinska-penitentsiarna-sistema-po/>.

8. Dirga, L. (2021), "Sociology behind bars? Penitenciární sociologie v České republice", *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, № 57 (4), pp. 411–432, doi: 10.13060/csr.2021.022.

9. Lima, P. C. (2024), "The relevance of sociology for imprisoned women and the peculiarities of school spaces within the prison system", *Revista Aurora*, № 17, available at: <https://doi.org/10.36311/1982-8004.2024.v17.e024017>.

10. Antojado, D. (2023), "The Sociological Imagination: Reflections of a Prisoner in Australia", *European Journal of Behavioral Sciences*, № 5 (4), pp. 21–30, available at: <https://doi.org/10.33422/ejbs.v5i4.938>.

11. Viedma Rojas, A., del Val Cid, C., & Callejo Gallego, J. (2019), "Investigar en cárceles. Apuntes para futuros científicos sociales", *EMPIRIA: Revista de Metodología de Ciencias Sociales*, № 42, pp. 165–195, available at: <https://doi.org/10.5944/EMPIRIA.42.2019.23256>.

12. *Sociology: middle-level theories* (2020) : textbook, edited by Yu. F. Pachkovsky, Karavela, Kyiv.

13. Yagunov, D. (2023), "The concept of total institutions in modern standards of prison management", *European Political and Law Discourse*, Vol. 10, Iss. 3, pp. 63–99.

14. Interview with Loik Vakan: "The deployment of the penal state is aimed at the stigmatized population", available at: <https://commons.com.ua/uk/intervyu-z-layikom-vakanom-rozgortann/>.